

Прегледни рад

УДК: 377.3(497.11)"188/1914"

DOI: 10.5937/zrffp54-43477

РАЗВОЈ НИЖИХ СТРУЧНИХ ЗНАТСКИХ ШКОЛА У НИШУ ОД КРАЈА XIX ВЕКА ДО 1914. ГОДИНЕ

Мирослав Д. ПЕШИЋ¹

Војин Н. РАНЂЕЛОВИЋ²

Универзитет у Нишу (Србија)

Филозофски факултет

Департман за историју

¹ miroslav.pesic@filfak.ni.ac.rs; <https://orcid.org/0000-0002-9249-0646>

² vojnin.randjelovic@filfak.ni.ac.rs; <https://orcid.org/0009-0004-7491-3758>

Рад примљен: 17. 3. 2023.

Рад прихваћен: 5. 3. 2024.

РАЗВОЈ НИЖИХ СТРУЧНИХ ЗАНАТСКИХ ШКОЛА У НИШУ ОД КРАЈА XIX ВЕКА ДО 1914. ГОДИНЕ

Кључне речи:

школа;
„Нишка трговачка
омладина”;
„Женска
подружина”;
удружење;
разред.

Сажетак. Рад даје кратак преглед развоја нижих стручних занатских школа у Нишу, од њиховог оснивања до 1914. године, односно, до почетка Првог светског рата. У Нишу су у датом временском периоду постојале три ниже стручне занатске школе: Трговачка школа „Нишке трговачке омладине”, Женска радничка школа „Женске подружине” и Општа занатска недељно-празнична школа. Рад говори о оснивању ових школа, проблемима са којима су морале да се суочавају, као и њиховом значају за развој града Ниша.

Ослобођење од турске власти и укидање феудалних односа након Српске револуције, која је почела Првим и Другим српским устанком, створило је услове за бољи и све интензивнији развој просветних и школских установа у Србији. Што се тиче града Ниша, у почетку је велики проблем представљао османски политички и друштвеноекономски систем, који се задржао све до ослобођења јужних крајева Србије 1878. године. Турски поредак кочио је развој производних снага, радове занатлија и трговаца, као и развој грађанске класе и самим тим је лоше утицао на развој просветних и школских установа у Нишу (Миловановић, 1975, стр. 11).

Након ослобођења од турске власти, развој градске привреде захтевао је, поред основног образовања, и шира стручна знања и вештине, које су за време турске власти стицали шегрти и калфе. Међутим, та знања стицала су се само радом, без икакве теоретске подлоге. Због тога су се крајем XIX века у Нишу отвориле три ниже стручне школе. То су биле Трговачка школа „Нишке трговачке омладине”, Женска раденичка школа „Женске подружине” и Општа занатска недељно-празнична школа. Поред ових школа, повремено су организовани и разни стручни курсеви (Миловановић, 1984, стр. 129).

Трговачка школа „Нишке трговачке омладине”

Како је потреба за стручним образовањем пословних људи, између осталог и трговаца, била све већа, по угледу на Београд, у Нишу је дошло до оснивања сталешког удружења, које је носило назив „Нишка трговачка омладина”, августа 1891. године. Оснивач овог удружења била је група младих нишких трговаца. То су били Димитрије Мицко Ђорђевић, Коста Кота Митић, Никола Апостоловић, Михајло Ђорђевић, Мика Ристић, Цветко Савић, Никола Панајотовић, Воја Аћимовић, Христа Вилнер, Риста Бунушевац, Шаја Јакоб, Спира Милошевић, Димитрије Крајналић и Петар Ракић. Циљ „Нишке трговачке омладине” био је унапређење и осавремењивање трговачког рада путем стручног образовања, као и заштита

интереса својих чланова. Рад „Нишке трговачке омладине” помагао је и учитељ Димитрије Миле Цветановић (Пејчић Китановић, 1993, стр. 23). Удружење је било смештено у закупљеној згради на углу Обреновићеве улице и улице Страхињића Бана (Миловановић, 1984, стр. 130).

На оснивачкој скупштини „Нишке трговачке омладине” учествовало је двадесетак људи. На њој је био изабран Управни одбор Удружења. Њега су чинили Димитрије Мицко Ђорђевић, председник, Коста Кота Митић, потпредседник, Петар Ракић, секретар, и Димитрије Крајналић, благајник. Поред њих, у Управни одбор ушли су и Михајло Ђорђевић, Никола Алвановић, Спира Милошевић, Риста Бунушевац, Никола Апостоловић, Шаја Јакоб и Христа Вилнер као чланови Удружења. Једна од најважнијих тековина Удружења било је оснивање Нишке трговачке школе. Идеја о оснивању школе јавила се још 1889. године у листу *Сѝара Србија*. Нишки трговци увидели су потребу ширег општег и стручног образовања. Како у Нишу још није постојала таква школа, трговци су слали своје синове на трговачке академије тамо где их је било. Након завршеног образовања, ученици трговачких школа враћали су се у Ниш, где су од родитеља преузимали трговачке послове. Димитрије Мицко Ђорђевић, први председник Удружења, био је један од тих ученика. Потреба за оснивањем трговачких школа у Србији била је све већа након доношења закона од 22. јануара 1892. године којим је у Београду основана Државна трговачка школа (Пејчић Китановић, 1993, стр. 24).³

Према новом закону, наставни план трговачких школа предвиђао је наставу из предмета: Српски језик, Трговачка географија, Историја, Народна економија, Финансије, Математика (алгебра са геометријом, трговачка рачуница, политичка рачуница), Наука о трговини, Књиговодство, Кореспонденција, Контоарски радови, Трговачко и менично право, Технологија, Цариништво, Познавање робе, Француски језик, Немачки језик, Цртање, Лепо писање и Гимнастика и војно вежбање (Пејчић Китановић, 1993, стр. 24). О значају књиговодства говорило се још и раније. На пример, један текст из листа *Слобода* (1889. године) говори о томе како је за трговачки посао и његов успех књиговодство веома важно и како би часови из књиговодства били прилично корисни. У тексту се помиње и „Нишка трговачка омладина” и то како она спознаје значај књиговодства. Поред тога, у тексту је наведено како у Нишу има способних лица која би могла да држе часове из књиговодства. Издваја се, на пример, Г. Јанковић, благајник (*Слобода*, бр. 122, 6/18. децембар 1889).

Прва управа „Нишке трговачке омладине” имала је задатак да отвори недељну школу Трговачке омладине, чији је циљ био да унапреди рад,

³ Државна трговачка школа у Београду раније је била приватна Вишекова трговачка школа. Законом од 22. јануара 1892. године претворена је из приватне у државну школу.

стручно образовање и професионално понашање трговачког сталежа. Било је неколико покушаја отварања школе за трговце током прве две године рада Нишке трговачке омладине, од којих су сви пропали. Оснивање Трговачке школе у Нишу наилазило је на многе потешкоће. Пре свега, било је тешко сакупити довољно материјалних средстава за почетак рада школе. Поред тога, нису сви послодавци хтели да ослободе своје младе помоћнике како би похађали наставу (Величковић, 2009, стр. 281).

Без обзира на ове потешкоће и уз новчану помоћ од 100 динара од стране Општине града Ниша, коју је иницирао њен тадашњи председник Тоше Миловановић, Трговачка школа у Нишу почела је да ради 1893. године. Био је изабран и први Школски одбор, кога су чинили Димитрије Миле Цветановић, први управитељ школе, Коста Кота Митић и Димитрије Крајналић. Први наставнички састав чинили су Димитрије Миле Цветановић, управитељ школе, Димитрије Мита Поповић, суплент, Крста Славковић, учитељ, Веља Милојевић, свештеник, Љуба Јовановић, књиговођа, и Димитрије Мицко Ђорђевић, трговац и бивши ученик Трговачке академије. Трговачка школа у Нишу је у почетку радила у згради школе код Саборне цркве. Како се не би поклапала настава са основном школом код Саборне цркве, Трговачка школа радила је као недељно-празнична школа, што значи да се настава у њој одржавала само недељом и празницима (Пејчић Китановић, 1993, стр. 24–25).

На почетку свог рада, први разред Трговачке школе у Нишу уписало је 20 ученика, од којих је разред завршило њих 14. На крају следеће школске године, школа је имала укупно 30 ученика у два разреда.⁴ Као сведочанство да је Трговачка школа почела да ради већ од 1893. године, постоји молба једног њеног бившег ученика Ј. Ристића, касније индустријалца, који је 1919. године тражио уверење о завршеном вечерњем трговачком курсу из 1894. године. Поред овога, у Споменици Трговинске школе од 1926. године, на основу изјава од стране оснивача и првих ђака ове школе, може се рећи да је школа почела са радом 1893. године. Треба напоменути и да је „Нишка трговачка омладина” покренула свој лист – *Нишки трговачки гласник*. Овај лист излазио је непрестано од јануара 1894. до 1897. године, под уредништвом новинара Чедомира Поповића. Сврха листа била је пропагирање програма „Нишке трговачке омладине”, њеног рада, као и обавештавање трговачке и остале јавности о најважнијим догађајима Удружења (Пејчић Китановић, 1993, стр. 25–27).

Убрзо се јавила и идеја да се успостави сарадња са занатлијама. О томе је било одлучено на годишњој скупштини удружења „Нишке трговачке омладине”, 22. фебруара 1894. године. Заједничка скупштина трговаца и занатлија одржала се 1895. године. Уједињење трговаца и занатлија подразумевало је

⁴ Историјски архив Ниш (= ИАН), Нишка трговачка школа Нишке трговачке омладине – Ниш, 1902; 1911–1912; 1919–1926. (= НТШ 1902–1926), кут. 9.

и промену назива Удружења. Тада је добило назив „Нишка трговачко-занатлијска омладина”. На заједничкој скупштини је претходна управа „Нишке трговачке омладине” била допуњена представницима занатлија. Поред овога, претходни Школски одбор био је допуњен једним занатлијом, Михајлом Поповићем. Уведено је и ново место књижичара, на које је дошао Алекса Гребенаровић, бивши ученик Трговачке школе. Међутим, убрзо су се појавиле тешкоће у раду, те је дошло и до раскола између трговаца и занатлија, због тога што је управа почела да кажњава несавесне чланове Удружења. На крају се сукоб између трговаца и занатлија завршио прекидом рада Удружења 1897. године. Самим тим, дошло је и до прекида рада школе и излажења листа *Нишки трговачки власник* (Пејчић Китановић, 1993, стр. 27).

Након четири године мировања, „Нишка трговачка омладина” обновила је свој рад 1901. године. Те године вратила је и своје старо име, што је значило да су се трговци одвојили од занатлија. Обновљен је и рад Трговачке школе. На место председника „Нишке трговачке омладине” дошао је Гаврило Гане Јовановић, а на место управитеља школе Димитрије Мита Цветановић.⁵ Од ранијих чланова, у нову управу су само ушли Риста Бунушевац и Алекса Гребенаревић. Нову управу чинили су председник, Гаврило Гане Јовановић, трговац, Милисав Вељић, потпредседник, Јован Крстић, пословођа, који је био банкарски чиновник, Стојан Митић, трговац, који је био изабран за благајника, и Живко Стојиљковић, Димитрије Коцић, Пера Динић, Влајко Станковић и Василије Гароша, трговци. Од ранијих наставника, у школи су наставили да раде Димитрије Поповић, суплент, и Крста Славковић, учитељ. Нови наставници били су Аца Андрејевић, судски писар, Јован Крстић, банкарски чиновник, Тодор Палигорић, трговац, Светозар Цветановић, суплент, и Коста Поп Манић, наставник. Оваква управа успела је да стабилизује рад Трговачке школе (Пејчић Китановић, 1993, стр. 27).

Према Записнику Школског одбора, на седници 16. фебруара 1902. године за управитеља Трговачке школе поново је био изабран Димитрије Миле Цветановић. Тада су нова правила и наставни план добили сви наставници школе. Од школских предмета били уведени су Краснопис и Хришћанска наука. Како простора у распореду није било много, ученици су из предмета Хришћанска наука имали један час месечно. Што се тиче Краснописа, за тај предмет тада није постојао наставник, већ је сваки наставник на својим часовима учио ђаке да пишу читко. Те школске године, на другој седници одбора, 7. јуна, одређено је да се завршни испити полагају из Српског језика, Књиговодства и Рачунице 16. јуна 1902. године. На испиту из Српског језика дежурао је Јанко Јанковић, на испиту из Књиговодства управник књиговодства и на испиту из Рачуница Јован Костић.⁶

⁵ ИАН, НТШ 1902–1926, кут. 9.

⁶ ИАН, НТШ 1902–1926, кут. 2, Записник Школског одбора „Нишке трговачко-занатске омладине”, стр. 3–5.

На седници одржаној 19. септембра 1902. године, за председника одбора поново је био изабран Димитрије Миле Цветановић, а за деловођу Милан Косановић, који је, такође, предавао и Српски језик. Држање наставе из Рачунице и Немачког језика припало је наставнику Јовану Костићу. Из података записаних са састанка Школског одбора, одржаног 26. јуна 1903. године, сазнајемо да је те школске године завршни испит полагало 13 ученика првог разреда и 6 ученика другог разреда. Завршни испит у првом разреду положило је 11 ученика. Један ученик је био послат на полагање поправног испита августа месеца, а други је понављао разред. Свих 6 ученика другог разреда положили су завршни испит. Упис у први разред за следећу школску годину одржао се 1. јуна. Од свих ученика, школске 1902/1903. године било је награђено њих троје. Као поклон добили су по 3 књиге. То су били Војислав Игњатовић, ученик другог разреда, Илија Ђорђевић и Михаило Палигорић, ученици првог разреда.⁷

Димитрије Мита Цветановић је 1903. године смењен након дуго година са позиције управитеља школе. На место новог управитеља дошао је Тодор Палигорић. Поред управитеља школе, Тодор Палигорић био је изабран и за председника Школског одбора. Исте године, у Школски савет ушли су чланови „Нишке трговачке омладине”, од којих су почасни чланови били председник Тодор Палигорић, Јован Крстић и Јован Јовановић. Од обичних чланова у Школски савет ушли су Влајко Станковић и Петар Динић.⁸ Оваква управа одржана је све до 1908. године, само што је 1905. године за новог управитеља био постављен Димитрије Коцић. „Нишка трговачка омладина” 1905. године поново је покренула излажење свог листа, који се више није звао *Нишки трговачки гласник*, већ *Трговина* и почео је да излази под уредништвом професора Милутина Тасића. Главни сарадник био је Момчило Јовановић. Највећу финансијску помоћ у излажењу овог листа, а често је и сам финансирао његово излажење, пружио је Тодор Палигорић, дотадашњи управитељ школе (Пејчић Китановић, 1993, стр. 27–28).

На седници Школског одбора 16. октобра 1906. године, била је извршена подела предмета наставницима. Поред тога, биле су одређене и разредне старешине у сва три разреда. Разредни старешина првог разреда био је Андра Јовановић, који је предавао Рачун у првом разреду. У другом разреду старешина је био Јован Костић, а он је предавао Књиговодство у другом и трећем разреду. Старешина трећег разреда био је Светозар Цветановић, који је предавао Рачун у другом и трећем разреду. Кореспонденцију у другом и трећем разреду, као и Немачки језик у трећем разреду, предавао је Живојин Кузмановић. Краснопис је у првом разреду предавао Димитрије

⁷ ИАН, НТШ 1902–1926, кут. 2, Записник Школског одбора „Нишке трговачко-занатске омладине”, стр. 6–9.

⁸ ИАН, НТШ 1902–1926, кут. 9.

Цветановић. Тада је био набављен и апарат за умножавање рукописа, што је доста олакшало посао наставницима. Школске 1906/1907. године, први разред завршило је 8, други, такође, 8 и трећи разред 3 ученика. Двоје ученика другог разреда морало је да иде на поправни испит из Кореспонденције, а двоје ученика понављало је разред.⁹

Након анексије Босне и Херцеговине 1908. године, долази до промена управа удружења и Трговачке школе. Живко Стојиљковић, дотадашњи председник Удружења, и Тодор Палигорић и Јован Костић, чланови, на скупштини Удружења поднели су оставке, јер су прешли у Народну одбрану, како би заштитили интересе угроженог српског народа. На место председника управе Удружења постављен је Димитрије Коцић, а на место потпредседника Влајко Станковић. Поред председника и потпредседника били су изабрани и нови чланови управе. Што се тиче школе, био је изабран и нови Школски одбор. За председника Одбора био је изабран Драгиша Пешић, књијар. Ова управа је, заједно са занатлијском омладином Врања, организовала екскурзију до Солуна и Свете горе. Овакве екскурзије биле су ретке у то време (Пејчић Китановић, 1993, стр. 28).

Управа „Нишке трговачке омладине” сваке године организовала је годишњи скуп омладине. О скуповима Удружења писало се и у јавној штампи. На пример, у трећем броју листа *Синђелић*, од друге године његовог изласка налази се текст о годишњем скупу „Нишке трговачке омладине”, одржаном 15. фебруара 1909. године. На скупу су присуствовали сви чланови Удружења, међутим, тада се у Нишу одржавао „велики народни митинг”, те је скуп Удружења одмах био прекинут. На том скупу је једино донета одлука да се нова Влада поздрави телеграмом, након чега су чланови Удружења кренули на велики народни митинг. Телеграм је био упућен Стојану Новаковићу, тадашњем председнику Владе. У телеграму је било наведено да је „Нишка трговачка омладина” сматрала да пре почетка свог рада на годишњем скупу поздрави председника Владе и његове сараднике. Поред њих, „Нишка трговачка омладина” искористила је прилику да поздрави и краља и престолонаследника Краљевине Србије: „Да живи Њ. Вел. Краљ Петар I, заједно са јуначком Узданицом нашом Престолонаследником Ђорђем и целокупним Краљевским Домом” (*Синђелић*, бр. 3, 21. фебруар/5. март 1909).

На годишњој скупштини 1912. године дошло је до избора нове управе Удружења. За председника је био изабран бивши потпредседник, Влајко Станковић, за потпредседника Петар Динић, за благајника Тоша Танић, за пословођу Удружења Тадија Ристић и за пословођу управе Јован Коцић. Поред овога, на истој скупштини био је изабран и Надзорни одбор управе,

⁹ ИАН, НТШ 1902–1926, кут. 2, Записник Школског одбора „Нишке трговачко-занатске омладине”, стр. 13–17.

у који је ушао један од почасних чланова Удружења, Тодор Палигорић. Школски одбор остао је исти као онај из 1908. године, уз једну измену. Ова управа успела је да изда алманах удружења под називом *Трговац*. Поред овога, по угледу на Београдску трговачку омладину, управа је основала и виши течај Трговачке школе, који је трајао две године. Ученици су могли да стекну вишу стручну спрему, након завршетка четворогодишње Трговачке недељно-празничне школе. Наставу на вишем течају Трговачке школе изводили су Влада Симоновић, управник школе, који је по струци банкарски чиновник, Јован Ђорђевић, Влада Маринковић и Ђока Петковић, професори, и Веља Павловић и Вукосава Ђорђевић, учитељи, Никола Јовановић, судија, и Момчило Јовановић, судски писар (Пејчић Китановић, 1993, стр. 28–29). Управа „Нишке трговачке омладине” од 1912. године успела је да организује и излет за наставнике и ученике 23. августа 1912. године. О излету су сви били обавештени „Позивом на Ђурђевдански уранак”.¹⁰

Трговачка школа у Нишу успела је да успостави и своје прве међународне везе. На пример, Трговачка школа је пре Првог балканског рата угостила ученике бечке Експортне академије. Избијање Првог балканског рата, октобра 1912. године, прекинуло је рад ове школе. Највећи део „Нишке трговачке омладине”, као и наставници Трговачке школе у Нишу, одазвали су се позиву отаџбине у Првом балканском рату. Неки од њих, као и један од наставника школе, Јован Коцић, изгубили су живот током ратовања. У периоду између балканских ратова и Првог светског рата управа Трговачке школе омогућила је ученицима, који су уписали школу 1909. године, да заврше своје школовање након одслушаног четвртог разреда. Школа је поново престала да ради када је избио Први светски рат, 1914. године. Многи чланови „Нишке трговачке омладине”, као и наставници Трговачке школе у Нишу, постали су узорни будућим генерацијама. Може се рећи да је Трговачка школа у Нишу, од њеног оснивања 1893. године, до почетка Првог светског рата, допринела привредном и културном развоју града Ниша (Пејчић Китановић, 1993, стр. 29–30).

Женска раденичка школа „Женске њодружине”

Потреба за оснивањем школа и описмењавањем људи у Србији била је велика, с обзиром на то да је велики број људи у Србији током друге половине XIX века и даље био неписмен. На пример, у Србији је 1866. године само 4,2% људи било писмено, у селима само 1,6%. Познато је да је до 1900. године већина становништва Србије била из редова сељаштва, то јест, 85,29%. Од тог броја, писмено је било само 15,01% становништва,

¹⁰ ИАН, НТШ 1902–1926, кут. 2, предмет бр. 55, стр. 1.

мушкараца 27,48%, а жена само 2,30%. Што се градова тиче, у њима је било 351.015 становника, од којих је било писмено њих 166.580 (47,45%). Број писмених мушкараца у градовима износио је 114.425 (68,69% писмених људи), а жена 52.155 (31,31% писмених људи) (Милановић, 2020, стр. 20–21). Што се тиче града Ниша, након ослобођења од турске власти није било много писмених људи. На пример, број писмених људи је 1890. године у Нишу износио укупно 7.191, од којих је 5.378 било мушкараца, а жена 1.813. (Палигорић, 1937, стр. 42).¹¹

Крајем XIX века у Нишу се јављало све више захтева за веће образовање женске деце, како би се повећао број писмених жена, а и завршену средњу школу имало је само неколико. У то време је дошло и до ширења феминизма, као и интернационалног савеза жена, који се борио за већа права жена у свету (Миловановић, 1984, стр. 133). Са циљем добијања већих права жена, у Београду су се на позив Катарине Миловук, управнице Више женске школе, окупиле угледне београдске госпође 15. маја 1875. године. На том састанку одлучено је да се оснује једно женско друштво и да се одреде његови циљеви, чланство, методе рада и будући задаци. Такође, одређен је и назив друштва, који је носио назив „Женско друштво” (Милановић, 2020, стр. 41). Новооформљено „Женско друштво” постало је велика организација жена са седиштем у Београду, те је почело да се шири и на друге крајеве Србије. У Нишу је 23. јануара 1879. године основала свој огранак, „Женску подружину” у Нишу. Међу угледним женама, које су учествовале у оснивању „Женске подружине” у Нишу, биле су Анка Павловић, жена тадашњег среског начелника Косте Павловића, и Јелена Рашић, жена Николе Коле Рашића. Прва председница „Женске подружине” у Нишу била је Анка Павловић (Цветковић, 2009, стр. 272).

„Женска подружина” бринула се о заштити жена и њених права на образовање, рад и запошљавање. Својим средствима основала је 1883. године Женску раденичку школу у Нишу. То је била Женска раденичка школа за вез, бело рубље и хаљине, у којој је највећи број часова био из стручних предмета и практичног рада, а број часова из општих предмета, као што су Српски језик и Рачун, био је један до два часа дневно. Прва управитељица ове школе била је уједно и председница „Женске подружине”, Анка Павловић. Женска раденичка школа имала је ранг продужне школе, то јест, имала је пети и шести разред основне школе. Њу су похађале углавном сиромашне девојчице од 13 до 17 година, које су завршиле четири разреда основне школе, а које нису биле у могућности да наставе школовање у другим школама. Богатије девојчице плаћале су школарину од 12 динара месечно.

¹¹ Од укупног броја становника Ниша, изузимајући децу стару до 6 година, у процентима је било 54,28% писмених мушкараца, а писмених жена 26,61% (укупно 43,01%).

Настава ове школе изводила се у некој неподесној приватној згради. Ученице су савладале вештине ручног рада, везивања и кројења. Поред тога, на неколико машина учило се и шивење, плетење и кување. Својим радом школа је стекла велики углед у граду, те су родитељи ученица радо слали своју децу у њу. Чак су неки од женских радова ученица били излагани на изложбама у Паризу 1889. године и Врању 1892. године, као и на другим местима (Миловановић, 1984, стр. 129). Светска изложба у Паризу била је приређена у част стогодишњице Француске револуције. На тој изложби први пут су учествовали излагачи из Србије, њих 3.300 у српском павиљону. У листу *Сџара Србија* из 1889. године, под насловом „Србија на париској изложби” писано је о признањима која су добили учесници из Србије. Као што је већ наведено, међу учесницима је било и ученица Женске раденичке школе у Нишу. Оне су освојиле сребрну медаљу за ћилиме и бронзану за тканине, плетене ствари и рубље (Цветковић, 2009, стр. 272).

„Женска подружина” из Ниша учествовала је и у приређивању манифестација у граду. На пример, како стоји у једном броју листа *Трјовина*, „Нишка женска подружина, која стоји под заштитом Њеног Височанства кнегиње Јелене Константиновић Петровне”, приредила је велику игранку у хотелу „Касина”, 10. децембра 1911. године, у корист своје раденичке школе (*Трјовина*, бр. 97, 8/20. децембар 1911).

Школа је годишње имала око 150 ученица. Од 1883. до 1929. године, ову школу завршило је 850 ученица. Многе од њих су, пратећи моду, отварале своје модне салоне. „Женска подружина” у Нишу се одвојила од „Женске подружине” у Београду 1900. године и тако постала самостална организација. Пошто је стара зграда Женске раденичке школе била неподесна, „Женска подружина” за 12.000 динара 1904. године купује зграду за Женску раденичку школу. Зграда школе налазила се у Дворској улици.¹² Зграда је била од тврдог материјала, имала је четири простране собе, једно мање одељење и канцеларију за председницу „Женске подружине” (Миловановић, 1984, стр. 129–130).

Према Извештају за школску 1905–1906. годину, у том периоду је у Женској раденичкој школи радило 16 наставника. Предмети које су ученице похађале били су: Наука хришћанска, Српски језик, Немачки језик, Руски језик и Француски језик, Земљопис, Историја, Јестаственица, Физика, Математика, Хигијена, Педагогија, Кућанство, Краснопис, Слободно цртање, Певање, Женски рад и Гимнастика. На крају школске 1905/1906. године у првом разреду је било 21, у другом и трећем по 12, у четвртном 4 и у петом 5 ученица (укупно 54). Број ученица са одличним успехом износио је 9, са врло добрим успехом 17, колико их је било и са добрим успехом.

¹² Данашња улица 7. јули.

Поред ових ученица, њих 10 је полагало испите на крају школске године, а једна ученица је понављала разред.¹³

Женска раденичка школа је редовно радила све до 1915. године, када је због Првог светског рата прекинут рад школе. Школа је наставила са својим радом 1918. године, након завршетка рата (Цветковић, 2009, стр. 273).

Општина занатска недељно-празнична школа

Општа занатска недељно-празнична школа била је отворена 1903. године као вечерња недељно-празнична занатска школа општег типа на основу Закона Министарства народне привреде о занатским школама од 27. марта 1892. године. Циљ Опште занатске недељно-празничне школе био је да преко теоријске, стручне и практичне наставе од ученика створи добре занатлије-мајсторе. Ова школа је на почетку свог рада имала једно припремно одељење и једно одељење првог разреда, а следеће, 1904. године, имала је два одељења првог разреда и једно одељење другог разреда. Ову школу похађали су ученици од 12 до 18 година који су завршили потпуну или непотпуну четворогодишњу основну школу.

Школа је према правилима о уређењу варошких општих недељно-празничних школа од 18. новембра 1904. године имала два течаја. Нижи течај трајао је две године, тј. имао је први и други разред. Предмети које су ученици похађали били су Српски језик са лепим писањем, Рачуница, Геометрија са геометријским цртањем, Слободно цртање, Физика, Немачки језик, Земљопис и Наука о чувању здравља. Виши течај је, такође, био двогодишњи, али се рачунало као да има трећи, четврти и пети разред. Предмети у вишем течају били су Српски језик са лепим писањем, Рачун, Геометрија, Физика, Хемија са познавањем сировина, Књиговодство и Радно законодавство. Постојао је и приправни течај за слабо писмене; у прва три разреда основне школе учили су се читање, писање и рачун. Наставу су држали хонорарни наставници у згради Основне школе код Саборне цркве или у Вождовој улици, а практичан рад обављао се у занатским радионицама код мајстора (Миловановић, 1984, стр. 130).

Закључак

Развој нижих стручних занатских школа у Нишу прошао је кроз један тежак и захтеван пут. Отварање нижих стручних занатских школа, у периоду од 1878. до 1914. године, био је од великог значаја, јер без писмених

¹³ *Извештај за школску 1905–1906. годину.* (1906). Ниш, стр. 12–32.

и стручних људи, не само град Ниш већ и цела, прво Кнежевина, а затим Краљевина Србија, економски не би опстала. Развој индустрије и ширење железница захтевали су што већи број трговаца и занатлија, чему су поменуте школе много допринеле.

Како се осећала потреба за већим бројем трговаца, „Нишка трговачка омладина” успела је да оснује Трговачку школу „Нишке трговачке омладине”, која је од почетка свог рада, 1893. године, уз прекид рада од четири године (1897–1901), радила све до почетка Првог светског рата. Из ње је изашао велики број способних трговаца, који су били узор будућим трговцима. Поред Трговачке школе, радила је и Женска раденичка школа „Женске подружине”, која је била од великог значаја, јер су њене ученице учествовале у, што локалним, што међународним манифестацијама. Треба напоменути и велику предност ове школе, а то је могућност да је похађају сиромашна женска деца. Деца која су хтела да се баве занатом након основне школе похађала су Општу занатску недељно-празничну школу. Све ове школе и њихови наставници својим радом значајно су допринеле привредном и културном развоју града Ниша.

Необјављени извори

Историјски архив Ниш
Фонд Нишка трговачка школа Нишке трговачке омладине – Ниш, 1902; 1911–1912; 1919–1926.

Објављени извори

Извештај за школску 1905–1906. годину. (1906). Ниш: Приватна Виша женска школа у Нишу.

Литература

- Аноним. (1889, 6/18. децембар). Часови из књиговодства, *Слобода*.
Аноним. (1909, 21. фебруар/5. март). Нишка трговачка омладина, *Синђелић*.
Аноним. (1911, 8/20. децембар). Велика игранка, *Трџовина*.
Величковић, Н. (2009). Нишка трговачка школа 1893–1951. *Пешичаник*, 7, 280–285.
Милановић, Ј. (2020). *Женско друштво (1875–1942)*. Београд: Службени гласник.
Миловановић, М. (1975). *Основно школство Ниша и околине у XIX и почетком XX века*. Ниш: Градина.
Палигорић, М. (1937). *Економско-културна историја Ниша, први део: Ниш до Светској раји*. Ниш: Штампарија „Гутенберг”.
Пејчић Китановић, Л. (1993). Оснивање Трговачке школе и њен рад до почетка Првог светског рата. У: С. Стојановић (ур.), *100 година Трговинске школе у Нишу* (стр. 23–30). Ниш: Трговинска школа.

Цветковић, М. (2009). Женска занатска школа 1883–1948. *Пешчаник*, 7, 271–279.
Школство Ниша и околине. (1984). У: М. Миловановић, *Историја Ниша II, од ослобођења 1878. до 1941. године* (стр. 119–138). Ниш: Градина – Просвета Ниш.

Miroslav D. PEŠIĆ
 Vojin N. RANĐELOVIĆ
 University of Niš (Serbia)
 Faculty of Philosophy
 Department of History

The Development of Lower Vocational Schools in Niš from the End of the 19th Century until 1914

Summary

This paper provides a brief overview of the development of lower vocational schools in Niš from their establishment until 1914, i.e., until the beginning of the First World War. In that period, there were three lower vocational schools in Niš: the Trade School of the Niš Trade Youth, the Women's Workers' School of the Women's Society, and the General Vocational Sunday-Holiday School. Despite the challenges it encountered during its establishment, the Trade School of the Niš Trade Youth began its work in 1893. As early as 1895, the Niš Trade Youth joined forces with the craftsmen, and the association became known as the Niš Trade-Craft Youth. The association and the school were suspended from 1897 to 1901 due to disagreements between merchants and craftsmen, but they continued to operate under the old name. The Women's Workers' School was founded in 1883 by the Niš branch of the Women's Society through the use of its own finances. It was the women's worker's school for embroidery, white linen, and dresses, where the majority of classes were focused on professional subjects and practical work. The General Vocational Sunday-Holiday School was established in 1903 as an evening, weekly holiday general-type school. The General Vocational Sunday-Holiday School aimed to develop competent craftsmen-masters from students through theoretical, professional, and practical instruction. This paper considers the establishment of these schools, the problems they had to face, and their significance for the development of the city of Niš.

Keywords: school; the Niš Trade Youth; the Women's Society; association; class.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом *Creative Commons ауторство-некомерцијално 4.0 међународна* (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license* (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).